

járól, midőn küldői december elején oly pótló utasítást adtak, mely mellett becsülettel előbbi elvei mellett nem maradhatta... lemondott tehát a követi kar és minden jók helyeslő bánata s megyéje örökös gyalázatára, lemondott derék követtársa Eötvös Mihály is, ki fájdalomában Amerikába bujdosott. — — — Kölcsey hazaérkezéssel történt, hogy Jozéfa gyönyörű virágai hideg éj miatt, nyitva feledtetvén az ablak, elfagytak, midőn reggel révedezve hírl adná az öreg — Teins úrnak, (mert kedélyesen így hívá mindig Kölcseyt)... az vigasztalva mondá: „Ne búsulj lelkem, látd azok is éreznek s az V-ik articululus (örökváltság) elbuktán gyászolnak!”

És ennyi legyen elég e különben is feledhetetlen nap örök-émlékül, még csak azt említ-ném meg, hogy a jó Kálmánra legérezhetőbb csapás lón a K. halála, nevelése mindig csorbán maradt, s mennyire én ez ifjút megismerém, azt kell jósolnom: becsületes, szerény, jólelkű magyar hazafi igen, de tudományos vagy éppen nagybátyjaféle író nem leend: Komoly készülethez, mi egyedül alapja ezeknek nincs, legalább még eddig nincs kedve, szenvedélyes barátja a pipa és ló-tenyésztésnek, szóval nekem úgy tetszik: magyar nemes gazdának ter-mett ő, mit én éppen nem hibául hozok itt fel, mert e pálya is, szintűgy, mint az ir[od]almi, igen nagyhatású életpálya. A tisztelt özvegy szép lelke s mondhatnám némi jellemzése úgy tetszik nekem eddigi soraimból is feltűkrözött, még csak azt adom hozzá, hogy hozzánk határtalan szívességgel viselkedésében meghívott erre jártunkban mindig meglátogatnunk, jelesen, ha Pestre megyünk, hová őszire ők is feljönnek. Szépérszét jellemzőleg álljon itt beszédéből egypár sor mit azon szavaimra monda, midőn Kölcsey halálát országos és nem-zeti vesztésnek állítnám: „Nagynak mondá kegyed a vesztést, mi halálával az egész hazát éré, — úgy van, de reánk árváira kettős és elviselhetetlen az: mert mi a hazáé mellett szív-vesztéségünket is mélyen érezzük: édesatyánk, őrangyalunk volt ő e családban s a 17 évi együttlét oly kipótolhatatlanná tevé őt nekem, hogy ha kedves férjem elvesztéséért panasza rá fakadó vala olykor lelkem, megdorgálám s bűnöm bocsánatát kérem istentől, hogy ilyen becses pótlék mellett mikép tudok békétlenkedni. A mi vesztésünk elviselhetetlen, egy egész világ omlott össze elhunytával s ha egy-két barát ne maradjon és e fiú, sorsom egy puszta sziget lakójáénál szörnyebbnak látnám. Kedves Kálmánom is igazán árva, nevelése bevégezet-ten s én erőtlen anya isten tudja mint végezhetem.”

Péter László

JUHÁSZ GYULA BÉCSBEN

1

„Párizst akartam és Rómát reméltem, — De hűtelen, mint vágyam, a remény” — vallotta a költő 1916-ban (Új stanzák). „És álmodoztál Párizsról, a vak — Végvári éjben, ősz éj alatt, — És Pestig sem jutottál el, — Szegény, fáradt, kopott, dalos vándorlegény.” (Ez a föld...)

2

Bécsig mégis eljutott 1926-ban.¹ Egymásután két alkalommal volt ott: útlevelé szerint először május 9. és 20. között, másodsor július 5. és 7. közt.² Hol járt, mit csinált ez idő alatt, erről eddig alig tudunk. Magyar László regényes írásában³ „költői szabadsággal” szóbeli — „darvadozásokon” elmondott — emlékezősként azt adja a költő szájába, amit ő az emlékei-ről a Délmagyarország hasábjain megírt.⁴ Valóban, nagyon jellemzők ezek a színefoltok. „Lanner szobra előtt elgondolom: ő volt a bécsi Dankó Pista. A cigányok az ő szobránál se hegedül-nek. Mert Bécsben nincsenek cigányok, csak muzsikuskok.” „Egy király, egy cigány, ahogy régen mondták. Itt: egy zenész, egy császár. De a zenészek még ma is élnek és holnap is élni fognak.” „Második József császár római imperátorra emlékeztető lovas szobra előtt lombokkal és zenével vonul el egy köztársasági védőcsapat. Felé se néznek a halott uralkodónak. Így vonultak egykor a győztes gótok Titus diadalíve alatt.” „Halott uralkodó: milyen para-dokszon! De Bécsben sokszor érezni lehet, hogy valóság. A neve: múlt!” „A múlt itt olyan kísértet, amely márványból és bronzból van és lágyan muzsikál.” „Goethe és Schiller szobrai.

¹ KISPÉTER ANDRÁS: Juhász Gyula. Bp. 1956. 212.

² Uo.

³ MAGYAR LÁSZLÓ: Milyen volt szökése. Nagyvárad, 1942. 15—18.

⁴ JUHÁSZ GYULA: Bécsi mozaik. Délmagyarország, 1926. június 6. Szakállszáritó.

Egymással szembenéznek. Goethe nyugodtan néz, Schiller lázasan áll. Mintha a weimari miniszter audiencián fogadná a jénai professzort.” „Schiller vállaira gyakran szállanak az ég madarai. Goethével szemben nem mernek ilyen tiszteletlenek lenni.” „Mátyás királynak persze nincsen szobra Bécsben. Igaz, hogy Pesten sincsen. De Hentzinek szobrot emeltek Budán.” „Ferenc császár Ringjét most november tizenkettedikéről nevezték el. A forradalomról, amely elűzte a császárokat.” (1918. november 12-én mondatták le Károlyt, mint osztrák császárt; mint magyar királyt csak két nappal később.) „A Szent István dóm egyik oldalán Kapisztrán alakja látható, amint egy halott törökre teszi lábát. Turcarum fulmen, törökök villáma: mondja a régi felírás. Milyen emléke lesz majd az új Kapisztránnak?” (Ez célzás a Horthy-rendszerre: „új Kapisztránnak” Zdravetz István szeged-alsóvárosi ferences rendfőnököt, a későbbi tábori püspököt nevezték az ellenforradalom urai.) Egy gondolatforgács a költő jellegzetes — a polgári radikalizmus' és a szociáldemokrácia fölfogására egyaránt jellemző — előítéleteiről vall és élesen mutatja, hogy a költő, bár baloldali körökkel érintkezett a magyar emigráció akkori „fővárosában”, a kommunista mozgalomról még itt is, még ekkor is csak az októbrista számúzóiték szemüvegén át nyert képet. Aforizmáit így folytatja: „A kastélyban, ahol az utolsó ausztriai császár lakott, Ady-dalok zendülnek föl a fekete zongorán. Négy-öt magyar összehajol. Apánk, császáruk, istenünk beszél hozzánk Beethoven nyelvén.”⁶ „Mária Terézia szobrán egy egész hosszú korszak történelme vonul el. Marsallok, generálisok, kancellárok, diplomaták. Közöttük egyetlen magyar. Pedig de sokan voltak, akik vitam et sanguinem pazarolták, hogy ez a szobor minél magasabb lehessen!” A Kunsthistorisches Museum képtárában ezt látta: „Japánok a képtárban. Meg sem állanak Velazquez remekei előtt. Csak egy törpéje tetszik nekik. De azt se találják elég alacsonynak.” „A hegyek csak távolról kékek. Bernardo Luini Saloméját most láttam először eredetiben. Sokkal kisebb, mint gondoltam és sokkal bágyadtabb. És a ruhája zöld, pedig én bíbornak képzeltem.” (Magyar László ötletesen veti össze a „Maillard kisasszony” ismert soraival ezt az élményt: „mint Salome a nagy Luininak vásznán...”⁷) Nagyon jellemző az utolsó mozaik: „Ady több barátjával és bizalmasával beszélgettem Révész Béla Ady-könyveiről. A legnagyobb és legmélyebb titok, a lángész titka még mindig az marad, hogy ez a magyar költő, aki egy vidéki riporter és ripacs pózában járt-kelt a világon, aki alig olvasott könyveket és Nietzsche újságokból ismerte, akit Párizsban a hoteljén és a vendéglőjén kívül alig érdekelt más, mégis és éppen ezért a legsodálatosabb verses látomások és jóvendölések költője lett, aki Dante és Goethe mellett áll, mint a legkülönbek rokona. Ezt a csodát kellene megfejteni, de hiszen akkor nem volna az a csoda, aki! Én Bécsben Adyt bámultam a legjobban.”

Egy másik cikkében Tömörkény bécsi nyomait kutató útjairól számolt be.⁸ „Magyar emlékek és magyar nevezetességek után kutatva Bécsben, természetesen legközelebb voltak szívemhez és érdeklődésemhez azok a nyomok, amelyek Tömörkény István felé vezettek” — írta a költő. Elmondja, hogy megnézte a gárdapalotát, ahol Bessenyei és a testőrök virrasztottak méces mellett a szép királynő idejében, fölkereste a „baljós öreg intézetet is Döblingben”, ahol Széchenyi életét kioltotta, megnézte a Naturhistorisches Museum magyar földre esett legnagyobb meteoritjét is, de Tömörkény nyomait „atyafiságos érdeklődéssel” kereste. „Szarajevóból jött föl a bandával Bécsbe — folytatja cikkét Juhász —, de nem egyenes úton, hanem szinte hihetetlen kerülővel, Krassó-Szörényen, Csanádon, Aradon, Biharon keresztül. Nő de végre mégis csak fölértek a Szent István templom kétfejű sasos tornya alá a szegedi legények és Tömörkény beszállásolta magát a Stiftkasernebe, ebbe a hatalmas és komor császári és királyi babilonba, nem messze a Mariahilfstrassétól. Első utaim egyike ide vitt, kegyelettel néztem ódon bagolyvárát egy eltűnt monarchiának és egyik kirepítő fészket az ifjú Tömörkény álmainak. Pár szál virágot helyeztem el a kapualjba, egy régi katonára gondolva, aki innen indult el meghódítani a szíveket és elméket.”

Kereste, de nem találta Nagy Terka magyar vendéglőjét a Burg-színház mellett, amelyről Tömörkény emlékezik meg, mondván, hogy „mind csak magyar ember járt bele: testőrök, katonák, iparosok, a színház magyar gépészei; a szegedi Prófétában bizonyosan több német szó hallatszik, mint a bécsi Nagy Terkánál, mert onnan a német embert egyszerűen kinézte a sok katona.”⁹ A Leopoldstadt utcakövein ballagva és kiesőbb utcák egyszerű „heurigéiben”, olcsó bormeréseiben is Tömörkény emlékét idézi maga elé a költő.

„Nagyon megszerette — folytatja Juhász Gyula — ez a Tömörkény István Bécs város — népet, a kedves, kedélyes, szelíd és vidám bécsi népet és katonakora legszebb bécsi nap-

⁶ „A lainzi vadaskertet Savoyai Eugén foglalta le a maga számára. Ott puskázott boldogan. Az ízléstelen, idétlen, óriási kastélyt Erzsébet királyné építtette. En annak földszintjén laktam, mint a Rokkant Alap tulajdonába jutott kastély bérleje. Itt látogatott meg Juhász Gyula. Az ötezer holdas vadászterületet József császár vétette körül köffallal.” Hatvany Lajos 1959. június 27-i szíves leveléből.

⁷ JUHÁSZ GYULA: Tömörkény Bécsben. Délmagyarország, 1926. május 30.

⁸ Vö. TÖMÖRKÉNY ISTVÁN: Katonák idegenben. Szegedi Napló, 1903. február 8.

jainak számos rajzában állít maradandó, meleg emléket a legnagyobb szegedi népies író." Ez után örömmel jegyzi föl, hogy Tömörkénynek kultusza is van Ausztriában. A szegedi szalámigyár egyik főrészesényesének, Pick Móricnak erlaueri könyvtárában a főhelyen sorakoznak Tömörkény összes művei, s tőle tudta meg a költő, hogy Neumann professzor, a magyar származású jeles bécsi orvos állandóan Tömörkényt olvassa. Hatvány Lajostól meg arról értesült, hogy Karl Kraus, a Fackel híres szerkesztője a „Csata a katonával” c. Tömörkény-novellát fölolvastól estjeinek állandó műsorszámaként szerepelteti s Gogoléhoz hasonlítja Tömörkény realizmusát. Juhász regisztrálja itt először, hogy Tolsztoj is bevett világiaknak szánt breváriumba egy Tömörkény-idézetet. A szegedi író külföldi sikerével kapcsolatosan így folytatja a költő: „Tömörkényt eddig is sikerrel fordították különféle nyelvekre, most Gáspár Endre, a kiváló esztétikus, Ady Endre angol tolmácsolója és Walt Whitman magyar átültetője fogja ismertetni és németül és angolul megszólaltatni Tömörkényt, akit a magyar géniusz egyik legerényebb és legizgazabb kifejezőjének tekint.”

Egy vezércikkében is nyoma maradt bécsi emlékeinek. A Délmagyarország 1928. június 9-i számában „Mikor a gyermek jő” címmel a szegedi játszótérek hiányát teszi szövé. „Tessék csak elnézni egyszer — hívja föl a városatyák figyelmét nem kis gunnyal a költő-tanulmányi szempontból a nem is olyan túlságosan messze eső Bécsbe, amelynek császári csemetéi üdülnek. Persze, az a Bécs egy vörös szocialista fészek, amely a k. und k. múlt dicsőségét hálatlanul feledve a jövő felé fordítja ábrázatát...”

Néhány levél is érdekes adatokat nyújt a bécsi napokról.⁸ Május 11-én írja Kilényi Irmának többek között: „Pick Móric keresett telefonon, de én magyar telefonon se tudom megértetni magamat tőkésekkel, hát még osztrákon. A bécsi népet szeretem és tanulmányozom. (S a bécsi szépet!)” A levelezőlap a bécsi minoriták templomát ábrázolja. A kapucinusok templomát mutató képslapon Rapaportné Étsy Emiliának a Höller-hoteltől ugyanazonnap keltező a következőket írja: „A szálloda egészen szegedi jellegű: eddig a Dugonics Társaság egy elnöke (Szalay),⁹ egy igazgatósági (Juhász) és egy rendes tagja (Banner)¹⁰ vannak szállva benne. Ami a megszállást illeti, én különösen meg vagyok szállva — Beethoven és Raymund szellemétől.” Május 15-i képslapján, mely a schönbrunni kastélyt ábrázolja, ugyancsak Étsy Emiliának, Rostand Sasfióka gyakori címszereplőjének így küld üdvözlét: „A reichstadi hercegnek¹¹ a Maga nevében vittem egy kis méla magyar nefelejcsét.” Május 19-én kelt, ugyancsak a schönbrunni kastélyt ábrázoló másfajta képslapon írja Étsy Emiliának: „Indulóban üdvözlök innen a legszebb és legjobb magyar Aiglont hódoló híve: a Sasfiók szonett költője. (Most már másképp írnam ezt a verset persze.)” Ugyane napon hűgának írja: „Kedves Margitkám! Lanner, Strauss és a többi még nagyobb bécsi muzsikusk melódiáitól kísérve lépten nyomon — a viszontlátásig üdv: Juliustok.”

A szegedi múzeum őrzi a költő ún. tematái, följegyzései között azt a három lapot is, amely bécsi jegyzeteit tartalmazza. Színházak, múzeumok, kávéházak nevei, ismerősök címei, emlékeket idéző vezérszavak, programra vonatkozó följegyzések sorakoznak a kusza följegyzések közt. Kassák Lajos, Reinitz Béla, Klara Blum, Balázs Béla, Lesznai Anna, Gáspár Endre, Ignóus, Pick Móric, Barta Lajos, Hatvány Lajos, Fenyves László, Erényi Nándor neve sorakozik a lapokon. A programból kiténik, hogy vasárnap (talán már érkezése napján, május 9-én) találkozott Gáspár Endrével és Ignóussal. „Az Arkaden Café — írja 1959. márc. 25-i hozzám írott levelében a kortárs Nádass József — az Universitätsstrassen volt (van?), magyar kommunista írók jártak oda, Balázs Béla, Gábor Andor, Lesznai Anna is. Az Opera kávéház emeletén volt a „Heim Club”, a magyar emigránsok találkozó helye. Gáspár Endre, a szenális műfordító a Doblhofgasseban lakott, nyilván ő kísérte ki Ignotushoz (az öreghez) Juhászt, vagy nála találkozott a két öreg, mivel Gáspárnál vasárnaponként megfordultak a magyar emigráns írók. Az Imperial kávéház a szálló épületében volt, Reinitz hadiszállása egy ideig, miután a többi kávéházban már néhányszor összevesztett a többiekkel.” Makainé (József Jolán) hódmezővásárhelyi címe tanúsítja, hogy József Attila is Bécsben volt ekkor (Nádass említett levelében ebből is azt következteti, hogy a tematák az első, májusi bécsi útból valók), s helyes erre vonatkozóan Magyar László közlése.¹² Nádass megjegyzi, hogy a Theater in der Josefstadt akkoriban Reinhardt vezetése alatt állott; szerinte

⁸ A Kilényi Irma-féle Juhász Gyula-gyűjtemény hagyatéki részében.

⁹ Szalay József (1870–1937) szegedi rendőrfőkapitány, művelt, olvasott ember, szenvedélyes bibliofil, Móra Ferenc és Juhász Gyula barátja, a Dugonics Társaságnak 1917-től haláláig elnöke. Juhász Gyula temetésén fázott meg, s két hét múlva követte barátját.

¹⁰ Banner János (sz. 1888) egyetemi tanár, a szegedi egyetem régészeti professzora, a Dugonics Társaság főtájkára (1926–1936), majd elnöke (1940–1944).

¹¹ II. Napoleon (1811–1832), a Sasfiók (Aiglont); atya bukása után az osztrák udvarban, mint reichstadi herceg élt, s fiatalon, tüdővészben pusztult el; Edmond Rostand híres darabjában állított neki emléket.

¹² MAGYAR LÁSZLÓ: i. m. 17.

Balázs Béla vihette el ide Juhászt. Az ő emlékezése szerint Juhász Gyula részt vett a Schlösselhof Café szuterénjében Barta Lajos egyik fölolvásó estjén, sőt, mintha úgy derengene memóriájában, hogy Juhász is olvasott volna föl itt a verseiből. Barta — amint Nádass közli — maga nem emlékszik már az esetre; Hatvany Lajos azonban, hasonlóan mond.¹³ Ő a Wienerwald mélyén, a várostól 18 km-re lakott, s egy ízben — „egy szép nyári délután” — épp autójába készült beszállni a lainzi villája előtt, amikor Juhász Gyula ráköszönt. Hatvany elmondta, hogy emigráns társaihoz készül be Bécsbe, s erre Juhász is mellé telepedett, noha ő — Hatvany — figyelmeztette, hogy ha híre megy otthon részvételének, baja származhat belőle. „Azért is veled tartok” — volt a költő válasza. Az emigránsok elárasztották kérdéseikkel a szegény vidéki költőt, de ő alig-alig tudott megfelelni a jórészt pestinek való kérdésekre. „Annál nagyobb érdeklődéssel hallgatta — írja Hatvany — Barta Lajos novellájának a Nyugat kitűnő költő-asszonya, Lesznai Anna verseinek felolvasását, majd felolvasás után a kezüket szorongatva szívből gratulált nekik. Aztán velük... velünk tartott a kávéház földszinti helyiségébe, ahol Juhásznak bemutattam a forradalom zengőszavú papját, Hock Jánost és mindenkinél hivatottabb újságíróját, Fényes Lászlót, akik szabadkozva mérték végig a különös figurájú költőt, kinek hírét-nevét annakidején még nemigen hallották.”¹⁴

Kassák Lajos 1959. június 9-i hozzá írott szíves levelében egyebek közt így emlékezik Juhász Gyulával való bécsi találkozásaira: „Kétszer találkoztam vele. Kint volt nálam az Amalienstrassén és összejöttünk a Heim-klubban. Lakásomon előhoztam azt a kedves emlékemet, amit a Ma c. folyóiratom első propaganda előadásán éltem át Szegeден... Mikor erre emlékeztettem Juhászt, nagyon ellágyult, majdnem könnyezett... Másodszor a Heim-klubban találkoztunk, de ott már sokan voltak jelen és Juhász szokásához híven hallgatásba burkolódzott.” Kassák azt is írja még itt, hogy a Hotel Höller nemcsak a szegediek kedvelt szállóhelye volt, de a bécsi magyar emigráció első letelepülési helye is. „Itt laktunk hónapokon át a bécsi magyar fegyérgárdisták szomszédságában, akik állandó megtámadással fenyegettek bennünket s később néhány embert sikerült is törbe csalniok, kilopták őket Bécsből és Pestre szállították. Ez a kis megjegyzés talán érdekes Juhász Gyula, a magyar vándorok és az emigráció szempontjából.”

Emlékezéseiben¹⁵ Banner János is idézi a bécsi napokat, s kiemeli, hogy a költővel a Kunsthistorisches Muzeumban Breughel képei előtt találkoztak (ő feleségével és Tettamanti Bélával volt), s Juhász Gyula rendkívül lelkesedett a kiváló flamand festő képeiért, melyek az egész világon legnagyobb számban itt láthatók. Cs. Vajda Marianne emlékezetében¹⁶ szintén az élt, hogy hazajöve mint egyik legnagyobb élményéről beszélt a költő Pieter Breughel alkotásairól, s szerinte ugyancsak lelkesen nyilatkozott Pudovkin „Potemkin” című filmjéről, melyet szintén Bécsben látott. Juhász maga egyik színházi tárgyú „szakállszáritójában” említi, hogy megnézett egy bécsi Reinhardt-előadást; hogy melyik lehetett ez, azt csak a korabeli bécsi lapok színházi rovatának alapos átböngészéséből lehetne megtudni; Juhász annyit említ róla, hogy őserdőben játszódott.¹⁷

Még egy adalékot őriz Andor Leon emlékezete.¹⁸ Elmondja, hogy János Andor, Az Ember munkatársa Ady-matinét akart Bécsben rendezni, s a bevezető elmondására az éppen ott időző Juhászt kérte meg. A szegedi költő örömmel ráállt, de Fényes Samu lebeszélte János Andort, azzal a józan érveléssel, hogy bajt okozhat a jóhiszemű és lelkes Juhásznak; hiszen ő hazamegy és bécsi szereplésének otthon kellemetlen következményei lehetnek. Egyéb-ként Andor Leon is az Opera-kávéházat emlegeti Juhász ekkori kedvelt tartózkodási helyeként.

A jelenleg Los Angeles-ben élő Zöld Ferenc dr. viszont azt közli velem, hogy Juhász Gyula mégis fölszólalt egy bécsi Ady-esten. „Az előadás megkezdése után — írja 1959. november 26-i levelében — Juhász Gyula József Attila társaságában abba a kis terembe érkezett, ahol már valaki éppen Adyt szavalt. A publikum egy része azonnal felismerte a költőt, s valaki elkiáltotta — a vers elmondása után — „éljen Juhász Gyula!” Nagy tapsot kapott és a közönség kérésére rögtönzött tíz—tizenöt perces előadást tartott Ady nagyváradi éveiről, a Holnaposokról, kettőjük kapcsolatáról. Megrázó pár perc volt! — Az est után az egész társaság a Café Arcadenbe ment.” „Pontosan emlékszem — erősíti meg 1960. február 2-i levelében is — hogy Kassák és Barta Lajos az első sorban ültek... arra is, hogy Reinitz Béla is ott volt...”

¹³ HATVANY LAJOS: Emlékezés Juhász Gyulára. Kortárs, 1957. 1. sz. 110—111.

¹⁴ Vö. 5. sz. jegyz.

¹⁵ Juhász Gyula Emlékkönyv. Szerk. PAKU IMRE. (Sajtó alatt.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ JUHÁSZ GYULA: Theatralia. Délmagyarország, 1926. június 27.

¹⁸ ANDOR LEON: A Hotel Höller bánatos lakója. Magyar Nemzet, 1960. dec. 28.

A második, csupán három napos bécsi útról a költő húgának visszaemlékezései nyújtják az egyetlen forrást.¹⁹ „1926 júliusában — írja Kőnig-Király Péterné, Juhász Margit — egy nyolctagú muzsikus társasággal Bécsbe utaztunk pár napra. Gyulát is hívtuk ... örömmel csatlakozott, pedig pár hét előtt már József Attilával is járt ott; azt hiszem, fő célja a magyar emigránsokkal való találkozása volt, de erről nekünk nem tett említést.” Megint a Hotel Höllerben szálltak meg. Nem volt hely, nem akarták elszállásolni a szegedieket, de Juhász Gyula addig magyarázta a portásnak, hogy a Höller a szegediek szállója, hogy a szálló jó-hírre és a szegedi „törzsvendégek” kedvéért végül szorítottak helyet a magyar muzsikusoknak. Juhász Margit szerint a költő ekkor, itt írta a *Magyar vigasság* című kórusmű szövegét, családai szokás szerint, sógorának, Kőnig Péternek.

Rendkívül érdekes hatása volt a két bécsi útnak Juhász költészetére is. Új szín jelenik meg ez után költészetében: a szabadvers egy sajátos, voltaképpen szabadversnek csak időzőjelek között nevezhető formája.

„Juhász Gyula általában a régi, szabályos strófamintákkal él, jól hangzó, de nem túntetőleg érvényesülő lejtési menettel és rímeléssel. Szabadosúri csapongás, szabadvers éppen nem csábítja; annál inkább a szonett, mely mind szerkezeti sanctiójával, mind korlátozott terjedelmével kellő keretbe ölelve adagolja az ő örökegy mélabúját.” Horváth János jellemzi tömören e szavakkal Juhász költészetét.²⁰ Alapjában igaz, mégis túlzott általánosítás. Az ifjú Juhász Gyula a parnasszizmustól tanulja el a formák kultuszát, a vers-kompozíció keménységét, zártságát, s egyesek közt a szonett föltűnő kedvelését. Horváth János nyolcvanra becsülte szonettjei számát,²¹ az új, teljesnek mondható kiadás²² alapján ez a szám — a tréfás verseket és műfordításokat is beleszámítva — majdnem eléri a háromszázat! Alighanem Juhász Gyula a legtöbb szonettet író magyar költő.

Ennyiben tehát helytálló Horváth Jánosnak sommás megállapítása. Elkerülhette azonban figyelmét, hogy a költő pályája utolsó évtizedében jó néhány, sajátos szerkezetű, kötött sorú, de rímtelen, jambikus „szabadverset” is írt.

Juhász pályakezdekor rögtön a líra modern, új útjait kereste társaival, Babits Mihállyal, Kosztolányi Dezsővel együtt; Ady korszakos jelentőségét költészetünk fejlődéstörténetében az első között ismerte föl, s míg Babits és Kosztolányi még évekig küzdöttek legfelsőbb ellenszenvükkel (Kosztolányi — 1929-es írása a bizonyíték — teljesen sohasem is gyúrta le magában), Juhász mindvégig kitartott Ady mellett. Amikor az 1910-es években az izmusok újabb tápanyagot juttattak a magyar líra vérkeringésébe, Juhász tartózkodón, de nem ellenséges érdeklődéssel figyelte: mivé hasonítja e mozgalmat a hazai irodalom. E rokonszenve elsősorban az izmusok hordozta progresszív világnézeti, politikai mondanivalónak szolt, de nem tagadta az új irány legjobb képviselőinek művészeti vívmányait, tehetségük valódi esztétikai értékeit sem. Az őszirózsás forradalom győzelme után, 1918. december 29-én, a Ma szegedi matinéján Juhász mondott bevezetőt. Maga a tény, hogy vállalkozott erre, mutatja megértését, rokonszenvét Kassák Lajos és a hazai aktivista törekvések iránt. S amit mondott, még többet jelent: nemcsak a Ma háborúellenes érdemeit, új világot és új művészetet hirdető lelkes mozgalmát említi elismeréssel, de művészetük magyarságát is méltatja. „Gyökerei — mondja a Ma irányzatáról — a magyar humuszból hoznak életerőt és életkedvet, de koronája a világ napjától virul és a világ viharától edződik. Az olasz futuristák a latin kultúra görnyesztő terhét akarják lerázni, amikor minden múlt ellen tiltakoznak és cselekednek; a német akcionisták és sturmisták a meddő esztéták úgynevezett szépirodalmát cserélik fel léttel és igazsággal; a magyar Ma írói, költői, kritikusi, zenészei, festői és szobrászai visszatérnek a művészet ősi, primitív, örök, spontán erőihez, hogy a burzsoá világ mondvacsinált komplikációi és differenciáltságai helyett, a passzív impresszionizmus helyett, amely megelegedett szép dolgok nézésével és szép szavak mondásával, a részletek művészetével, igen, a Ma egészen átfogja a világot...”²³ S e művészi forradalomban Juhász együtt említi Bartók Béla zenéjét, Gergely Sándor plasztikáját és Uitz Béla festészetét.

Az ellenforradalom idején Kassák Lajos „Világanyám” című kötete (Bécs, 1921) ürügyén fejti ki nézeteit az expresszionizmusról.²⁴ Többek közt ezeket írja: „Hogy tulajdonképpen mi is az az expresszionizmus, azt bajos volna egy mondatba foglalni, egy definícióval

¹⁹ Juhász Gyula Emlékkönyv.

²⁰ HORVÁTH JÁNOS: Rendszeres magyar verstan. Bp. 1951. 175.

²¹ Uo.

²² Juhász Gyula összes versei. Bp. 1959. Szépirodalmi Könyvkiadó.

²³ JUHÁSZ GYULA: A Ma útja és célja. Délmagyarország, 1919. március 30.

²⁴ JUHÁSZ GYULA: Csevegés. Szegedi Napló, 1922. március 12.

ellátni, mivel maguk az új irány, vagy ha úgy tetszik, az új művészet hirdetői maguk sincsenek egészen tisztában vele. De hiszen ez így is van rendjén. Dante és Giotto, Donatello és Signorelli sem jelentették be, hogy amit ők csinálnak, az a reneszánsz.” „Az expresszionizmust — folytatja Juhász — a világ nagy lélekválsága szülte, már csak ezért is szükséges és jelentős valami.” Rámutat az expresszionista törekvések történetére, az olasz futurizmusra és legújabb hajtására, a dadaizmusra, mely — mint mondja — az elmeorvosokat is foglalkoztatja. Hangoztatja, hogy az emberség történetében sok beteg zseni alkotását ismerjük. „Hisz mi e világon nagy és nemes volt, mind ily örülés” — idézi Hamletet. „Ez azonban — folytatja — egyáltalában nem akar a dadaizmus apológiája, éppen dicsérete lenni. Ha a világ beteg — és ma nagyon, nagyon beteg, ennek megállapításához nem kell túlságos szakértelem — nem csoda, ha lelkének — a művészetnek — is magas láza van.” S ezután jut a költő igen fontos szubjektív vallomásra: „Én a nyugalmat talán jobban szeretem, a tiszta szemléletet, az apollói látást. (Az egészséget, amely a megtalált hitből és az elnyert bölcsességből fakad.) Nem csak a klasszikus nyugalomra gondolok. Ha a világ egyszer mégis csak meggyógyul, neki meglesz a maga nyugalma, amelyet nem kíván fölcserélni semmiféle klasszikussal. De most még vajúdás és születés liheg és vonaglik ezen a földön. És új váteszek, új próféták, új apostolok (és új búbajosok és új vajákosok és új ördögösök és új mordályégetők) prédikálnak új igéket és táncolnak új vitustáncokat.”

Cikke végén Kassákról és a modernizmusról így summázza nézeteit: „Kassák Lajos versei között pedig van néhány olyan monumentális, amelyek nevét egészen bizonyosan bele fogják írni a költői marandósságba. Ennek a kornak legteljesebb szíve ezekben teljes erővel és mély hatással, ennek a kornak lelke, amely új dómokat akar emelni, a munka és haladás, az emberség és szabadság nevében. Ma még mindig tart a bábeli zűrzavar, de egyszer mégis csak eljő majd az idő, amikor az embertestvérek újra egymásra találnak és ennek az időnek kongat elébe félrevert harangjával az expresszionizmus is.”

Lényegében ugyanez az elfogulatlan, tárgyilagos ítélet hangzik föl tanítóköltményében is:

Mit bánom én...

Hogy mit gondolsz a költésről magadban
És társaságban, nem bánt már a harc,
Mit izmusok szélmalma s nyája ellen
És mellett vívnak ifjak és nagyok,
Már én a költőt várom mind a versben
S ha nincsen benne, hoppon maradok.

Mert szép az export és expressio is,
(Noha magam nem élek már vele),
De a poézis mégis csak poézis
S gyökér nélkül nincs fának levele.

(Vojtina új ars poétikája a fiatal költőkhöz, 1924)

Juhász Gyula az új költőket irigység nélkül, lelkesülten fogadja, s biztató szókkal indítja pályájukra. József Attila első versesfüzetében (Szépség Koldusa, 1922) Ady szelleműjén kívül Kassáké is látszik: Juhásznak nincs rosszálló szava erre sem, mint ahogy a matematikai-logika és költészet különös frigyét próbálgató Szépkúti Miklós különös című kötete (? , 1922) bátorító, méltató bevezetőjét is ő írta, anélkül, hogy e modern kísérletezővel szemben főntartásait hangoztatná. Nagyfalusi Jenő két kötetéről írva (Az Isten derengése, A jegenyék szava, 1924) nyilván Kassákra célozva mondja Juhász: „A háború demarkációs vonalat jelent a mi líránk történetében és az Ady után jött expresszionista kezdések és kísérletek egyelőre, egy hatalmas és eredeti egyéniség jelentkezésén kívül, problematikus természetűek.”²⁵ Berczeli Anzelm Károly elkobzott Mise c. verseskötetéről (1926) írott bírálatában Kassák nevét Adyé mellett emlegeti: „A magyar lírának a huszadik században két nagy forradalma volt. Az egyiket Ady Endre hozta, a másikat Kassák Lajos. Mind a két forradalom teljes volt: tartalmi és formai egyaránt. Most várjuk a harmadikat, de eddig még hiába vártuk... Mi, akik Ady Endrével jöttünk, a kultúra szerelmesei voltunk. Hittünk a haladásban, a gondolat megváltó és szabadító erejében. Ez a háború előtti magyar szellemi fiatalság általános attitűdje volt. A háborús ifjúság hite már mélyen megrendült a kultúrában, amelynek irtózatoss tankjai a legvirulóbb és legdrágább életeteket hengerelték le. Kassáké a kemény

²⁵ JUHÁSZ GYULA: Egy új költő. Szeged, 1924. április 13.

ököl emberei lettek, akik pöröllével filozofáltak.”²⁶ Berczeli könyvéről egyébként kevés jót mond a költő: szürke, hangköre szűk, három–négy témát variál a végetekig, valami elszánt monotonia zakatol végig az egész kötetben, versei lamentációnak hatnak; ritmusa van, de dallama nincs; mintha taposó-malomban keringene körbe-körbe. Proletárhangú verseiben lát csak újat, élményszerűt, őszinte hangút. „Ami a magyarságot illeti, abból semmit sem látok ebben a szegedi poétában. Se tartalomban, se formában nincsen semmi magyar vonás és szín benne, és forradalmisága is olyan ködös, az individualista és szocialista szövegeket össze-vissza keverő, hogy igazán nem tudnék nyugodt lélekkel a lobogója alá állni. (Ha ugyan van lobogója.)”

Ennyiből is látszik: Juhász Gyula nem általában a modernizmust, expresszionizmust ítélte el, csak az olyan költészetet, amely az izmusok vívmányait nem tudta egyéniségétől lírává oldottan, új emberi mondandóval telítetten értékes művészetévé érlelni. Az igazi költői tehetség, aki nem rabja, de szuverén ura a formáknak, az izmusokból is annyit és olyat valósít meg, amely egyénisége bélyegét hordja. Ilyenek Juhász Gyula „szabadversei” is.

5

Igen jellemző, hogy bécsi élményből fakadt három verse közül kettő szintén „szabad vers”. Az egyiket ő maga nevezi annak, s ez biztos jele a formaválasztás tudatosságának.²⁷ Az egyik tematája az egykorú följegyzéseken olvasható: „Szabad vers: II. József szobránál anya koldul gyerekével. Marc Aurél nem váltottad meg a bécsi népedet sem, hát még!”²⁸ Ebből az élménycsírából lett e vers:²⁹

Főnségesen, mégis jóságosan
Űl érclován a cézár a Burg mögött,
Mint hű Titusz, mint bölcs Mark Aurél.

Egy kapu aljában sáppadt, sovány,
Síránkozó koldusanyóka gunnyaszt,
Kőhögő kislányt tart a karjain
És várja fáradtan az alamizsnát

Ó boldogító cézár, Josephus,
Ki népeket váltottál volna meg,
Lám, ércben tündöklő formád előtt
Még mindig ott virraszt a nyomorúság,

Már minden tartományod elveszett,
De a szegénység él s uralkodik még!
(Josephus szobránál. Bécsi emlék.)

Ugyancsak bécsi emléket őriz az *Élet* című verse is.³⁰ A bécsi utcákon halott császárok, régi vezérek bronzszobrai közötti kószálása során pillantja meg az új életet hordozó szép fiatal nőt:

Fehérszakállas vének kandikáltak
Vasrácsos ablakok mögött a napra,
Mely aranypénzét pazarolta prédán
Egy ifjú nőre, szépre, álmatagra,

²⁶ JUHÁSZ GYULA: Kritika. Délmagyarország, 1927. február 11.

²⁷ Kassák Lajos 1959. június 29-i hozzászólásában ezt írja: „Nem véletlen, hogy Juhásznak a „szabadversei” bécsi látogatása után születtek meg. Előző levelemben nem tartottam fontosnak, hogy megemlítsen, erről a kérdésről beható vitát folytattunk egymással. Nyilván ez a vita is hozzájárult, hogy Juhász Gyula éppen utolsó verseiben elhagyogatta a rímet, lehalkította pátozását, valamiféle közvetlenebb kifejezési formát keresett költészetének kifejeződése.”

²⁸ A szegedi múzeumban.

²⁹ Először a Széphalom 1927. évi 7–9. számában jelent meg, tehát több mint egy évvel a bécsi út után.

³⁰ Először „Barokk emlék” címmel a Magyarország 1926. december 19-i számában jelent meg, majd a végleges címmel a Délmagyarország 1928. október 31-i számában.

Kondor hajúra, karcsú termetűre,
— Talán Zsuzsánna, Eszter, vagy Judit —
S a fiatal nő ment a papsütésben,
Sötét hajában bíborszínű rózsá.
E régi városban ő volt a nagy kincs,
A szerelem, az üdvösség, a termés,
Halott császároknál hatalmasabb,
Mert egy jövődő életet viselt ő!

(Élet)

A harmadik bécsi fogantatású verse a keresztrimes *Kaisergruft*.³¹ A kapucinusok templomának kriptáiban nyugvó Habsburgok sorsán tündöklik el:

Mily kis helyen megfér a nagy dicsőség,
A hatalom, ha gazdája nem él

Halott cészárok: én megyek a napra,
Szabad jövőbe, mely nekünk ragyog,
Élő tömegben boldogan haladva,
Mert rabok voltunk s nem leszünk rabok!

(Kaisergruft)

A császárok hamvai fölött is az egykori szolgáló népek sorsa foglalkoztatja és hitérő vall, hogy e népek jövője a szabadság útjára vezet.

6

A többi „szabadverse” közül elég csak kettőre utalni: az *Anna örök* című az új formában is a régi hangot idézi, mégis éppen a szonettek melódiájához, szigorú rimeléséhez szokott fülünk számára mennyi újsággal, lemondással, szoltározó melankóliával. S a Vincent van Gogh apokrif leveleként írott *Ónarckép*, az utolsó versek egyike, hogyan ismétli meg a negyedszázaddal előbbi sejtést: életműve torzó marad;

A legcsodálatosabb fényeket
Akartam festeni és elborult
Egész világom. No de én hiszem,
Hogy valahol egyszer majd az leszek,
Aki akartam lenni. Egyelőre
Elszenvedem az életet. Csak azt mind
Sajnálom, amit megfeshettem volna:
A képeket! Egy egész végtelent!

Az a majd harminc „szabadvers”,³² amelyet Juhász Gyula 1926 és 1934 között írt, mutatja egyrészt, hogy vidéki elzártsága ellenére is lépést tartott a líra egyetemes formai fejlődésével, tudatosan és rendkívüli tisztánlátással foglalt állást — cikkeiben és költői gyakorlatában egyaránt — az izmusok kérdésében, másrészt és ugyanakkor: az expresszionista gyökerű szabadversnek egy olyan közérthető, világos költői képekkel építkező, rövid soraival és jambikus lejtésével a korábbi formáihoz legközelebb álló, nyelvünk belső ritmusát kiaknázó sajátos formáját valósította meg, amely első hallásra nem is tűnik „szabadversnek”: csak a külön ráfigyelő veszi észre rímei hiányát.

7

Ennyi mindössze, amit Juhász Gyula bécsi útjairól — zömében az első hosszabb bécsi tartózkodásáról — és ezeknek a költő oeuvre-jében betöltött szerepéről tudunk. Összefoglalásukat és közzétételüket megokolttá teszi az is, hátha ennek, valamint a bécsi tematák hasonmásainak nyilvánosságra kerülése az egykori kortársakban még újabb emlékeket éleszt, újabb összefüggések fölvilantására ad ötletet.

³¹ A Magyarország 1927. január 30-i számában jelent meg.

³² En költő vagyok, A panorámás, Az Ismeretlenhez, Velazquez halála, Virágos barikádon, Mély az élet, Anna örök, Mindig velem, A koldusnak, Ne bántások a lombokat, Látjátok, feleim, Élet, Isten lámpásai, Josephus szobránál, Unalom, A ceglédi parkban, Galilei, Búcsúfia, Jubileum, Jó szó, Búcsú, Név-jegy, Melankólia, Egy kedves vigasztalónak, Ónarckép, A jövő vetése, Augustus, Zene.